

Neden Liberalim

KAZIM BERZEG*

Liberal Düşünce'nin yayınlanmasına yaklaşık 8 ay önce karar verildi. Liberal Düşünce Topluluğu'nun benim gibi "yeterli hazırlık yapmadan riske girmeme" tereddüdü içinde bulunan bazı mensuplarına rağmen çalışmalar yapıldı. Teorik anlatımlardan ziyade, kısmen de olsa "neden liberal olduğumuza" yer veren bir "ilk sayı" ile yola çıkma düşüncesi toplulukta daha çok taraftar buldu. Böylece elinizdeki ilk sayı hazırlandı. Hayırlı olsun.

Onsekizinci yüzyılın son çeyreğinde, Amerikan bağımsızlık hareketi ve anayasası ile "liberal anayasacılık çağı"nı başlatan, insan hak ve özgürlükleri temelinde "demokratik hukuk devleti" modelinin gelişmesine esas olan "liberal siyasi doktrin", ondokuzuncu yüzyıl sonlarına doğru entellektüel ve siyasi alanda etkinliğini yitirmiş, yirminci yüzyılın ortalarına gelindiğinde, rahmetli hocam S. S. Onar'ın ifadesiyle, "aydın sayılabilmek için az veya çok sosyalist olmak" koşulu dünyada genelleşmişti. Hayek, Popper gibi çağımızın liberalleri, geçmişin anılarını aşamayan hayalperestler olarak görülüyorlardı. M. Friedman, 1960'lı yılları, "Devletin genişlemesi, refah devleti ve Keynesçi düşüncelerin zafere ulaşması yüzünden özgürlük ve gelişmemizin tehlikeye düşeceğinden kaygı duyan küçük bir gruptuk. Aydın meslekdaşlarımızın büyük çoğunluğunun eksantrikler olarak gördüğü kuşatılmış bir azınlık" ifadeleriyle anlatır.

* Kâzım BERZEG, Avukat-Yazar

Türkiye'de tek parti döneminin daima beslediği devletçi-sosyalist düşünce, çok partili düzene geçişle bir ölçüde arka planda kalmış, 27 Mayıs 1960 askeri müdahalesinden sonra, entellektüel alanda tekrar kesin hakimiyet kurabilme olanağı bulmuştu. Ekonominin 1961 Anayasası ile tümüyle merkezi planlamanın direktiflerine bağlanmasına karşı görüş belirtenlere "pilavcılar" deniyor, cahil ve gerici olarak görülüyorlar, ayıplanıyorlardı. Bankacılığın, dış ticaretin, madenlerin, ağır sanayiın, sağlık hizmetlerinin, hatta avukatlığın tümüyle devletleştirilmesi, tarımı kooperatifler yoluyla bürokrasinin denetimine verecek bir toprak reformunun yapılması, kendilerini "aydınlar" olarak tanıtan grupların ittifak ettikleri ve basında yaygın propagandasını yaptıkları konulardı. Türk aydınının devletçi-sosyalist eğilimi batıdaki "tüdeş"lerinden çok daha tavizsiz ve baskıcıydı. Devletçi-sosyalist projelerin gerçekleşmesine demokratik yöntemleri engel görenler anarşi ve terör yoluna sapıyor, sol anarşi ve terör buna fiilen katılmayan aydın çoğunluğunca da fikren destekleniyor, haklı bulunuyordu. Bu; daima ve her yerde olduğu gibi, sağ radikalizmi ve sağ terörü de üretiyor, teşvik ediyordu. Tabiatıyla, dünyada "küçük, eksantrik azınlıklar" olarak da olsa varlığını sürdüren liberallerin Türkiye'de açıkça taraftarlığını yapabilenler kalmamıştı. "Sola karşı sağın birleşmesi" sloganıyla giderek radikalleşen sağcı grupların gündemini de, düşüncelerini de sosyalist propaganda belirliyordu: Solun ak dediğine kara, kara dediğine ak demek.

Otuziki Yıllık Liberal Çizgi

Dünya ve Türkiye'nin bu fikri ve siyasi ortamında, ilk yazılarımı Forum dergisinin 15 Mart 1964 tarihli sayısından itibaren yayınlamaya başladım. Baştan itibaren, devletçi-sosyalist aydın cephesine karşı çıktım. Sağcılara da katılmadım.

O yıllarda, dünyada da, doğru adı "liberal demokrasi" olan, batı demokrasisini savunanlar, bu modelin teorik temellerinden bahsetme cesaretini kaybetmiş, çareyi, demokrasinin tamamen deneysel-empirik gelişmenin ürünü olduğunu savunmakta bulmuşlardı. Demokraside liberal temellerin varlığını elden geldiğince koruyabilmek gayretinde olanlar, sosyalistlerin gelecekte tamamen sosyalist bir dünya olacağı yolundaki inançlarına karşı, aynen bugün sosyalizmde direnenlerin yaptıkları gibi, gelecekte yalnız sosyalizmin değil, sosyalizmle liberalizmin karması bir orta yolun hakim olacağını, çoğunlukla liberalizmin adının da telaffuzuna pek cesaret etmeksizin ifadeye çalışıyorlardı.

Entellektüel alanda sosyalist-aydın baskısının daha yaygın ve çok daha bağınaz olduğu Türkiye'de, ferdiyetçi-liberal görüşleri ılımlılaştırmadan, taviz vermeden ifade edebilmek çok zordu.

Bu zorluğa rağmen, mesela, Forum'un 15 Mayıs 1964 tarihli sayısındaki bir yazımın sonucu şöyleydi. "Kalkınmanın nihai tabikatçısı, yeteneği ile istihsale katılacak fertler olacaktır. Biz insanların siyasi otoritenin zoru ile sevki esasına dayanan politikaların başarılı olacağına inanıyoruz."

Yine 1 Ağustos 1965 tarihli Forum'da "Demokraside Devletçilik" başlığıyla yayınlanan yazımda, demokrasinin John Locke'un tabii hukuktan kaynaklanan insan hak ve özgürlükleri düşüncesine dayandığı teorik temeline kısaca temas edildikten sonra, "devletçi bir ekonomik yapıda, insanların hak ve özgürlüklerini kullanmalarının mümkün olmadığı, insanlara ekmeğini veren, çalışma ve geçim şartlarına hükmeden siyasi gücün özgürlükçü demokrasi için tehdit oluşturduğu, bu sebeple demokrasinin özel teşebbüse muhtaç olduğu, Türkiye'deki devletçi eğilimlerin demokratikleşmeyi tehlikeye düşürdüğü" ifade edilmişti.

Bugün çok olağan, hatta ılımlı ve tavizkâr görülebilecek bu ifadeler, otuz yıl öncesinin fikri ortamında, çok istisnai, olağandışı hatta Don Kişot'ca ifadelerdi. Bir "aydın"ımızın, "Forumda bu yazılara nasıl yer verildiğini anlamadığına" ilişkin şaşkınlığı kulağıma gelmişti. O zamanlar "açık oturumlar" modası da vardı. Katıldığım bir açık oturumdaki konuşmam nedeniyle, bir gazete acele ilave baskı yapmış ve beni eleştiren ilave baskısı Ankara-Kızılay'da halka dağıtılmıştı.

M. Friedman, Türkiye'de Nobel kazandığı 1976'dan sonra tanındı. 1962'de yazdığı ünlü "Kapitalizm ve Hürriyet" başlıklı makalesi de, Türkiye'de ilk defa 1980'de Yeni Forum'da yayınlandı. Okuyanlar, benim 1965'te "Demokraside Devletçilik" başlığıyla yazdıklarımın Friedman'ın makalesinde yazılanların çok benzeştiğini söylüyorlardı. Bu benzerlik nedeniyle, Sedat Toprak müstear adıyla yazan genç akademisyen dostum, beni Friedman'ın 1960'lı yıllardaki "küçük, eksantrikler olarak görülen kuşatılmış azınlığına" Türkiye'den sürekli katılan "öncü yazar" olarak tanımlama lütfunda bulundu.

Aslında, o günün düşünce modasına çok aykırı olsa da, yazdıklarımız çok basit, mantığın zorunlu kıldığı düşüncelerdi. Kısaca, insanların ekmeğini, işini devlet, siyasi güç veriyor veya devlet kredileriyle, teşvikleriyle insanlar zengin oluyor, bunları sağlayamayanlar fakir kalıyorsa, orada özgürlük de olmaz, demokrasi de olmaz. Bu kadar basit ve kolayca ulaşılabilen mantuksal sonucu yazmak da marifet sayılmaz. Asıl şaşırtıcı olan, aksini düşünebilmektir. Ekonomide devletçilikle, özgürlüğün, demokrasinin bağdaşamayacağını ifade eden siyasi düşüncenin adı da, yine Friedman'ın hatırlattığı gibi liberalizmdir.

Ben, yazarlığı sürekli meslek edinmedim. Ancak, otuziki yıldır, zaman zaman yazdığım, kararlı, istikrarlı, teorisine saygılı bir liberal olarak kaldım. Forum'dan sonra yazılarım, 32 yıl boyunca, *Dünya*, *Zafer*, *Son Havadis*, *Milliyet*, *Cumhuriyet*, *Yeni Yüzyıl*, *Yeni Şafak*, *Zaman*, *Akit*, *Hergün*, *Türkiye Günlüğü*, *Polemik*, *Yeni Forum*, *Tarih ve Toplum*, *Toplumsal Tarih*, *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, *Ankara Barosu Dergisi*, *Nehir* gibi gazete ve dergilerde yer aldı. *Türk Tarım ve Toprak Reformu* adlı kitabım 1972'de, *Hukuk Başlangıcı ve Aynı Haklar* adlı kitabım 1978'de, *Libera-*

lizm Demokrasi Kapıkulu Geleneği adlı kitabım 1993'te yayınlandı. Neden, korodan veya sürüden ayrılmak, günün modasının dışında, yalnız kalmak pahasına liberalizmi benimsedim.2

İnsanların dünyaya bakış biçimini, tercihlerini bazı özellikler etkiliyor. Evvela, her insanın yaradılışından kaynaklanan veya "tabula rasa" olarak yeryüzüne geldikten sonra oluşan düşünce, idrak ve muhakeme özelliği var. İkinci önemli unsur, insanın içinde doğup yetiştiği sosyal çevrenin geçmişinden gelen tecrübe birikimi. Buna kısaca yakın çevre kültürü de denilebilir. Üçüncü etken, insanın kendi hayat tecrübesi ve gözlemleri. Son olarak da, insanın siyasi tarihten, düşünce tarihinden, hukuktan, ekonomiden v.s.den oluşan geniş evrensel kültür alanından edinebildiği evrensel kültür unsurları. Bunların hepsi birlikte insanın dünyaya bakışını da, siyasi tercihlerini de belirlemede etkili oluyor.

Ben, insanı en yüksek değer olarak gören, insana güvenen, doğal ve İlahi düzenin üstünlüğünü kabul eden düşünce ve idrak biçimini, edindiğim çevre kültürüyle, şahsi hayat tecrübemle ve edinebildiğim kadarıyla evrensel kültür unsurlarıyla birleştirip uzlaştırmak suretiyle liberal siyasi düşünceyi tercih ettim. Bu yazı çerçevesinde, sanırım, etkisinde olduğum yakın çevre kültürü ile şahsi hayat tecrübemden, gözlemlerimden kısaca bahsetmek daha açıklayıcı olacak.

Samsunlu Olmak

Hatırlanacağı gibi, Samsun 1930'da, Atatürk'ün tasvibi ile, yakın arkadaşı, eski başbakanı ve politikada daima liberal eğilimiyle yer almış olan Ali Fethi Okyar'ın, liberal siyasi ve ekonomik programla kurduğu Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın, katıldığı tek seçimde, belediye başkanlığını kazandığı tek il merkezidir. Daha sonra, 1946'da tekrar başlayan çok partili dönemde, liberal gelişmeyi temsil eden Demokrat Partiye en güçlü desteği veren ve bunu Adalet Partisi, ANAP çizgisinde istikrarlı biçimde sürdüren illerimizden birisidir. Samsun'un bu özelliği, tarihi ve Samsunluların geçmişteki tecrübeleriyle bağlantılı.

"Tevhidi Tedrisat"ın beyin yıkama operasyonundan kendilerini kurtarabilenlerin görebilecekleri gibi, Osman-

lı'nın son yüzyılı, kapsamlı bir yenileşme, çağdaşlaşma, yeniden yapılanma çabalarıyla geçti. Çağdaşlaşma, ondokuzuncu yüzyılın ilk çeyreğinde batıda hakim siyasi doktrin liberalizm olduğu için, ister istemez, devlet düzeninin liberalleştirilmesi yönünde gelişti. Ondokuzuncu yüzyılın başında 1808'deki "Senedi İttifak"tan, 1876 anayasasına ve "Birinci Meşrutiyet"e uzanan süreç bunun delilidir.

Bazı ansiklopedilerde de yazılı olduğu gibi, Samsun bu dönemde çok hızlı bir gelişme yaşadı. Önemli bir ticaret, iş, sanayi merkezi oldu. Dünyaya açıldı. Ekonomik gelişme, sosyal ve kültürel gelişmeye öncülük etti. **Toplumsal Tarih** dergisinin Aralık-1994 sayısında "Osmanlı'nın Son Döneminde Ekonomik Gelişme ve Samsun Örneği" başlıklı yazımı bu konuya tahsis ettiğim ve aynı konuyu sonradan **Yeni Forum**'da tekrar yazdığım için, burada kısaca özetleyeceğim. Osmanlı'nın son yıllarında Samsun, bugün yüz milyonlarca dolar olarak hesaplanabilecek yolcu ve yük taşıma yatırımına sahip Müslüman denizci ailelerin iş merkeziydi. Samsun-Çarşamba arasındaki 39 km.lik demiryolu hattı bir başka Müslüman aile tarafından, özel yatırım olarak inşa edilmişti. Dünyanın bütün büyük sigara firmalarının Samsun'da tütün işletme atelyeleri, pek çok devletin konsoloslukları vardı. Fransız Rejisi Samsun'da büyük bir sigara fabrikası kurmuştu. Çiftçisi ürettiğini satabiliyor, işsizi kolayca iş bulabiliyordu. Dünyayı tanıyan burjuvazisi oluşmuştu. Modern şehircilik ilke ve standartlarını uygulayan belediyesi vardı. Merzifon Amerikan Koleji mezunu pek çok ev hanımına rastlamak mümkündür.

Cumhuriyet döneminin baskıcı tek parti rejimi ve devletçi ekonomi politikası, Samsun'u kısa sürede, her yönüyle gerilettiler. Bu gerileme hâlâ sürüyor. Böylesine bir tarihi tecrübeye sahip olduğu için de, Samsun halkı her fırsatta, daha liberal politika vaad eden siyasi partiler etrafında toplanıyor. Benim ailem, birbuçuk asra yakın süredir Samsun'un yerlisi. Etkilendiğim yakın çevre kültürü içinde Samsun'lu olmanın da önemli payı var.

Demokrasiye Geçiş

Amerika Birleşik Devletleri, 18. yüzyıl sonlarında "klasik liberal siyasi doktrin"i uygulanan bir siyasi model haline getirerek kurulmuştu. Monroe doktrini ile 1823'ten iti-

baren de, Amerika kıtası dışındaki siyasi gidişata karşımama politikasını benimsemişti. Uyguladığı klasik liberalizm, Amerika'yı kısa sürede dünyanın en büyük ekonomi ve teknolojik gücü haline getirdi. Avrupa'da, 1878 Berlin Konferansı'ndan itibaren, Kıta sorunlarına Amerika'nın katılımını da sağlamak ihtiyacı belirdi. Birinci Dünya Harbi'nin son safhasına Amerika bu şekilde katıldı. Harpten sonra tekrar Monroe doktrinine sadık kalma eğilimi Amerika'da hakim oldu. İkinci dünya harbinin başlarında Amerika, yalnızca faşizmin saldırılarına uğrayanlara mali ve silah yardımı yaptı. Başlangıcından iki yıl sonra Japonların Pearl Harbour baskınıyla harbe bütün cephelerde katıldı. Büyük gücüyle harbin sonucunu belirledi.

İkinci dünya harbinin sonu görüldüğünde, Amerika, 1944'ten itibaren, Dumbarton Oaks, Bretton Woods, San Francisco konferanslarıyla, klasik liberalizmin ilkelere bağlı "Yeni Bir Dünya Düzeni"nin hazırlıklarına koyuldu. Liberal siyasi edebiyatın bilinen I. Kant, T. Paine gibi ünlü isimleri, barışçılık, adalet, ahlak, serbestlik ve demokrasi ilmelerine dayalı bir dünyanın hayalini kurmuşlardı. Birleşmiş Milletler Şartı, teşkilatı başta GATT olmak üzere diğer milletlerarası anlaşmalar, Amerika'nın öncülük ettiği "liberal hayal"ın ürünleridir. Milletlerarası mutabakatın sağlanabilmesi için ihtiva ettiği tavizlerle de olsa, "Başlangıç"ından itibaren Birleşmiş Milletler Şartı, onu takip eden 1948 "Evrensel İnsan Hakları Beyannamesi", liberal siyasi doktrinin dünyada hakim kılınmasının Yirminci Yüzyıldaki ilk denemesidir.

İkinci dünya harbi sonunda Sovyetler Birliği, Yalta Konferansındaki taahhüdünün aksine, Amerika'nın tasvip ve yardımıyla işgal ettiği Avrupa ülkelerinde, Kızılordu hakimiyetinde kukla komünist rejimleri zorla kurdu. Kızılordu bütün Avrupa için büyük bir emperyalist tehdit haline geldi. Demir Perde oluştu.

Harbin sonunda Türkiye, yalnız doğuda değil, Bulgaristan'ı işgali sebebiyle batıda da Kızılordu tehditi altına girmiş, Yunanistan'da Sovyetler Birliği destekli yaygın bir Marcos isyanı başlamıştı. Bu ortamda Sovyetler Birliği, Türkiye'den Kars ve Ardahan'ı ve Boğazlar'da ortak askeri kontrolü talep etti. Türkiye, varlığını korumak için Amerika'nın ve Birleşmiş Milletler'in himayesine gir-

mek ihtiyacını hissetti. Bu himayenin ön şartı, Türkiye'nin çok partili liberal demokrasiye geçmesiydi. İsmet Paşa, tek partili totaliter, otoriter rejimin en öndeki sembolüydü. Atatürk'ten sonra, kendisi için Duçe, Führer benzeri "Milli Şef" ünvanını resmileştirmişti. Ancak, kuşağının bütün öncüleri gibi, herşeyden önce vatanperverdi. Türkiye'nin geleceğinin güvenceye alınması için, iktidardan düşme ihtimalini de göze alarak, çok partili düzene geçme kararını verdi. Amerika, bu kararı Sovyetler Birliği'ne gözdağı verecek biçimde ünlü Missouri zirhlısını İstanbul'a göndererek destekleri ve çok partili düzenle, Türkiye Sovyetlere karşı, dünyanın o zaman tek askeri gücü olan Amerika'nın himayesini sağlamış oldu. Çok partili düzen, Türkiye halkının ihtiyacı idi. Ancak, bunu başlatan dış şartları evimizde endişeyle konuşulan çocukluk anılarım arasında hatırlarım.

Demokrat Parti'nin "1946 Ruhı"

Yaşar Kemal'in ifadesiyle, Türk halkı, 1950 seçimlerinde kendisini 700 yıldır ezen bürokrasiyi oylarıyla yönetimden uzaklaştırdı. Yaşar Kemal'e göre, Türk halkının bürokrasiden çektiğini, dünyanın hiçbir halkı yönetimden çekmemişti. Anadolu halkı, tarihin en büyük zulmü altında inlemiş ve fırsat bulur bulmaz, 1950 seçimleriyle bürokrasiyi devirmişti.

Tabiatıyla, 1950 seçimleri başlangıç değil, son idi. Bu sonucu mümkün kılan, 1946-1950 arasındaki çok önemli bir hazırlık süreci var. Bu sürecin, bütün Türkiye'de, her şeyini ve daha önceki tecrübelerine bakıldığında canını da ortaya koymuş binlerce isimsiz kahramanı, kademe kademe öncüleri var. Hayatının dört yılını yalnızca "kanun hakimiyetini sağlamak ve milleti zulümden, sefaletten kurtarmak" için yaşamış olan, binlerce, belki onbinlerce "insan hakları ve demokrasi havarisi" var. Bunlar Demokrat Parti'yi teşkilatlandırıp, televizyonun, radyonun, telefonun, yolun, aracın olmadığı yıllarda halkı bu teşkilat etrafında toplayanlar. Özgürlük ve demokrasi mesajını dağ başındaki çobana kadar, ayağına gitmek suretiyle ulaştıranlar.

Samsun'da Demokrat Parti, Serbest Fırkaya da seçim kazandırmış olan, Samsun'un görgü, eğitim ve halka verdikleri güven yönünden gerçek "elit" tarafından kurulmuştu. Müteşebbis il başkanı olan Şefik Avni Bey,

Kurtuluş Savaşı'nda Tümen komutanlığı yapmış, askeri akademi öğrenimini Almanya'da tamamlamış, batılı düşünceyi iyi bilen ve izleyen, Samsun lisesinde sürekli "fahri Almanca hocası" yapan, düşüncelerini yaymak için Samsun'da **Aksiseda** gazetesini yayınlayan, saygın, çağdaş bir emekli subaydı. Samsunlu demokratların baş parolaları da Hayek'in "kanun hakimiyeti" formülüdür.

Babam, rahmetli Ihsan Bey de Samsunlu ilk D.P. kuruluşunu gerçekleştiren öncüler arasındaydı. "Senin sonun darağacıdır" tehditlerine, Samsun'daki evimizin sürekli gözetim altına alınmasına, Ada çiftliğine jandarma baskınları düzenlenmesine rağmen, şahsi işlerini bırakıp, dört yılını hak, özgürlük, demokrasi uğruna harcayan, bütün maddi varlığını buna tahsis edenlerdendi. Samsun'daki 1946 öncüleri gururlu insanlardı. Bu yüzden, çoğunluğu, halk kendilerine siyasi mevki hazırladılar kanaatine varmasın düşüncesiyle 1950 seçimlerinde aday olmadılar. Bu belki D.P.'nin de şanssızlığıydı. Zira, 1950 seçimleri aday kadrosuyla, D.P., 1946 öncülerinden kopmaya başladı.

Çocukluk yıllarımda, yoğun biçimde izlediğim D.P. hareketi, beni etkileyen çevre kültürünün bir başka unsurudur.

1946'nın Land Lord Benzeri Whig'leri

Çağımızın profesyonel, tarihi bir bilim alanı olarak gören tarihçileri, Marksist ve Marksist olmayan tarih görüşleri ayrımını yaparlar. Marksist tarih görüşünün tarihin belgeli gerçeklerine ve bilimsel düşünceye aykırı olduğunu kabul ederler. Marksist tarih formülü, bilindiği gibi, hakim üretim biçimlerine göre tarihi, Asya tipi üretim çağı, klasik antik çağ, feodal orta çağ ve kapitalist burjuva çağı olmak üzere dört ana bölüme ayrılır. Birinden diğerine devrimlerle geçildiğini, kapitalizm çağını da liberal burjuva devriminin başlattığını varsayar. Son dört yüzyıl boyunca gelişimin öncülüğü İngiltere'de olduğundan, devrim formülünü İngiltere'ye yerleştirmeye çalışır.

İngiltere'nin belgeli, gerçek tarihine baktığımızda ise, parlamentoda, 1680'de kralın yetkilerinin kısıtlanması tartışmasında beliren mutlakiyetçi Torry'lere karşı öz-

gürlükçü, liberal Whig'lerin feodal kökenli Land Lord'lar olduğunu görürüz. Mutlakiyetçi Torry'ler ise, kozmopolit kraliyet bürokrasisinin temsilcileridir. İngiltere'de özgürlükçü, demokratik gelişimin öncülüğünü, 1215 tarihli Magna Carta Libertatum'da da, feodal land lordlar yapmışlardır. Pierre Gaxotte'a göre Fransız ihtilali gerçekte, 1789'da değil, 1787'de, Fransız soyluları tarafından başlatılmıştır.

Onsekizinci ve ondokuzuncu yüzyıllar boyunca İngiltere'de, liberalleşmenin, demokratikleşmenin öncülüğünü, Whig kanadındaki land lordlar sürdürmüşlerdir. Kısaca, gerçek, Marksist tarih formülünün tersidir.

Demokrat Parti hareketini içine sindiremeyen "devletçi-sosyalist-aydın" gruplar, kurucuları arasında Menderes, Fevzi Lütfi Karaosmanoğlu gibi büyük çiftlik sahiplerinin varlığına, çiftçiyi topraklandırma kanunu tartışmalarına dayanarak, D.P.'yi "toprak ağalarının hareketi" olarak da kötölemişlerdir. Oysa, D.P. kastedilen manada, marabalı, yavaşmalılı toprak ağalarının olduğu bölgelerden değil, Türkiye'nin gelişmiş batı bölgelerinden daha çok oy almıştı.

Ondokuzuncu yüzyıl, Osmanlı ekonomisinin dünyaya açıldığı, yakın zamanlara kadar klasik ihraç ürünlerimiz olan tütün, pamuk, üzüm, incir, fındık gibi tarım ürünlerinin dünya pazarlarına tanıtıldığı dönem olmuştur. Bu gelişme, Anadolu'da, tarımı pazar için "ticari bir iş gibi" yapan işletmelerin, çiftliklerin ve çiftlik sahipleri kesiminin doğmasına yol açmıştır. Çiftlik sahipleri, genellikle köylerde ikamet eden ağalardan farklı, tarım kesimindeki halkla ücretli hizmet ilişkileri kuran, land lord benzeri bir kesim olarak belirmiştir. Bu kesimdeki aileler, zamanla Osmanlı camiasının eğitimli entelektüel kadrosuna dahil kuşaklar yetiştirmişlerdir. Tarım kesiminde işletmecilik yaptıkları için de, halkın çoğunluğunu en yakından tanıma ve sorunlarına en gerçekçi biçimde vakıf olma olanağını ellerinde tutmuşlar, halkın yaşamını en ziyade paylaşan elit özelliğini kazanmışlar, halka güven vermişlerdir. Menderes, Aydın'da Çakırbeyli çiftliğinde halkın içindedir, ancak İzmir Amerikan Koleji mezunudur. Fevzi Lütfi Karaosmanoğlu da halkın içinde çiftçidir, ancak, Osmanlı'nın entelektüel camiasının bazı önde gelenlerinin de mensup olduğu ailedendir.

Bunların, 1945'te, Bulgaristan'da kurulan komünist rejim uygulamasını örnek alan Toprak Kanunu tasarısına karşı çıkmaları, ekonomik ve teknik yönlerden ileri görüşlülük idi. Zira bugün artık anladık ki, tarım alanlarının küçük mülklere bölünmesi veya devlet işletmelerine verilmesi, tarım işletmeciliğinin ve ekonomisinin ilkelerine aykırıdır. Tarımın içinde bulunan Menderes, Karaosmanoğlu gibi çiftlik-işletme sahipleri, Türkiye'nin kalkınmasına, gelişmesine aykırı olduğunu bildikleri için, Türkiye'ye hizmet için Toprak Kanununa karşı çıkmak zorundaydılar. Bu görevlerini yaptılar.

Samsun'da da, D.P.'yi kuranlara çiftlik sahipleri katılmıştı. Bunlardan hatırladığım ikisi I.Ü. Hukuk Fakültesi'nde, birisi İstanbul Teknik Üniversitesi'nde öğrenim görmüşlerdi.

Benim ailem de, 1946'da, dedelerden kalma, Havza'da Kavakçıyurt ve Elmalıca, Samsun merkez ilçede Ada çiftliklerinin sahibiydi. Büyük dede evimizden, Trabzon Sultanisini bitirdikten sonra ilk üniversite öğrencisi, 1908'de İstanbul'da Mektebi Mülkiye'ye gönderilmişti. On yıl sonra bir büyük amcam, İstanbul'da, Fransız Sen Josef lisesinde okumaya başlamıştı. Babam, dedemin erken ölümüyle Samsun lisesini terketmişti. Ancak üç amcam da üniversite mezunuydu. Türkiye'de de, İngiltere'deki Whig'ler gibi, hak ve özgürlük, demokratikleşme çabalarının öncüleri arasına, çok sayıda çiftlik sahipleri de katıldı. Ancak, bunlar solcu aydınların tarif ettikleri toprak ağalarından çok farklı kimselerdi. Ben çocukluğumdan itibaren binlerce dönüm çift sürdüm. Çobanlar bayram tatili yaptığında veya hastalandığında, davar ve sığır göttüm. Böylece çobanlığın zor ve üstün beceri isteyen bir meslek olduğunu öğrendim.

Mehmet Akifi de, Nazım Hikmet'i de, çocukluğumda rahmetli annem Naile Hanım'dan öğrendim. Hâlâ ezbere bildiğim şiirleri, annemin okuduklarıdır. Bu sebeple, siyasi görüşlerine bakmaksızın her ikisini de üstün sanatçı yönleriyle daima sevdim, saygı duydum. Benim tanıdığım D.P. öncüleri arasına katılan Samsunlu çiftlik sahiplerinin hepsi, 1946-50 arasında, mülklerini kısmen satıp, demokratikleşme çabasına harcadılar. Sonradan da hiçbir maddi, manevi karşılık aramadılar. Benim yakın çevre kültürümün bir boyutu da bunlardır.

Bu Adamlarla Sonumuz İyi Olmayacak

İnsanlar, yalnızca "Homo Economicus" değildir. Özgür kalabildikleri nisbette insaf, adalet, merhamet, diğer-gamlık duygularına da sahiptirler. Çoğu gelenekler de bu duygularla oluşur. Tek parti rejimi boyunca, özellikle ikinci dünya harbi yıllarındaki uygulamalarla köylü nüfus arasında açlık yaygınlaştığında, devlete rağmen "yeniden dağıtımcılık" görevini, kendiliğinden, çiftlik sahipleri üstlenmişler, ambarlarını karşılıksız aç kalan, işçi-işveren ilişkisiyle de olsa beraber çalıştıkları komşularına açmışlardır. Bu, kuşaklardan gelen geleneğin de gereği idi. Bu durum, C.H.P.'yi tutan orta ölçekli mülk sahibi "köy ağaları"na karşı, fakir köylünün, binlerce dönüm mülke tasarruf eden "çiftlik beyleri"ne yaklaşması ve onlara güvenmesine ortam hazırlamıştır. Çiftlik beyleri, köylü sefaletine en yakından vakıf ve ekonomik olanaklarıyla en çok bağımsız ve özgür kalabilmiş unsurlar olarak da D.P.'yi desteklediler. Fakir köylünün D.P.'yi tutmasında, bu yolda cesaret kazanmasında en etkili rolü oynadılar.

Babam, rahmetli İhsan Bey, yaradılışı itibariyle gelenekçi, taviz vermez, bu sebeple politikayla uzlaşması zor bir insandı. Başka bir sebeple değil, yakından şahidi olduğu zulme, sefalete karşı tam bir isyan duygusuyla D.P.'ye katılmış, Samsun'da, sanırım en çok ocak-bucak teşkilatı kuran, köylerde en çok kitlesel katılımı sağlayan bir kaç kişiden birisi olmuştu. Bu sebeple de, başlangıçta C.H.P.'yi tutan bürokrasinin en çok tehdit, taciz ettiği hedefti. Samsun'da evimizi sürekli gözetim altına alan "sonun darağacıdır" mesajları gönderen Ada çiftliğimize jandarma baskınları düzenleyen Vali'yi de bürokrasiyi de çok yakından tanıyordu.

1950 seçim sonuçlarını evimizde de büyük bir bayram gibi yaşadık. Kısa süre sonra, ilk D.P. hükümeti kuruldu. Samsun'dayken koyu bir C.H.P. partizanı olan vali, başka bir ile atanmış, oradan D.P. milletvekili seçilmiş ilk D.P. kabinesinde bakan olmuştu. Gazetede hükümet listesini okuyan babam, şaşkınlığını şöyle ifade etmişti: "Bizimkiler amma da adamlar bulmuşlar be.. Böyle giderse sonumuz iyi olmayacak." Gerçekten de, 1950 seçimleriyle, D.P. 1946 kurucularından uzaklaşmaya başlamış, daha bu seçimlerde, son anda yön değiştiren "açık göz bürokratlar" D.P. meclis grubunda önemli bir

pay almışlardı. Sonraki seçimlerde bu paylarını çok artırdılar. D.P. geleneğine bağlı rahmetli Prof. Dr. Mehmet A. Köymen, 24 Mart 1980 tarihli Son Havadis'teki bir yazısında, D.P.'nin liberal-demokrat çizgiden sapmasını ve bu yüzden giderek halk gözündeki itibarını yitirmesini, doğru bir tesbitle "Adnan Menderes'in etrafını bürokratların teşkil ettiği bir dalkavuklar zümresinin çevirmiş" olmasına bağlamıştı.

Bürokratiklik, hiyerarşiye, emir kumandaya bağlılıktır. Bu geleneğin içinde yetişmiş kadrolarla, gerçek anlamda demokratik parlamento oluşmaz. Bürokratların etkin olduğu siyasi parti, ister istemez, bürokratik hiyerarşi ve emir kumanda ile yönetim zihniyeti içine girer. C.H.P.'nin bürokrasiye geleneksel bağlılığı, D.P. meclis grubunun 1950'den itibaren bürokrat egemenliğine girmiş olmasının yanında, A.P. de bürokrasiden gelen Sayın Demirel'in genel başkanlığı ile bu görünümü kazanmıştır. Türkiye'de, parti içi demokrasinin olmamasının, lider sultanının nedeni, partilerin bürokrat tasalludu altında bulunmasıdır. Bu da kişisel gözlem ve deneyimlerimdir.

Bizim Köy

Türkiye'de gerçekçi köylü, köy yazarlarının öncüsü Mahmut Makal'dır. Makal, 1950'li yılların ünlü kitabı "Bizim Köy"ü, ilk defa hatırladığıma göre 1949 veya 1950 başlarında yayınlamış ve bu kitap D.P.'nin gözde bir propaganda aracı olmuştur.

Makal, sanırım, sonradan modaya uyarak siyasi tavır benimsemiş ve sosyalist aydın grubuna katıldı. Bizim Köy'ü ortaokul öğrencisiyken, 1952'de, Kavakçıyurt çiftliğinde okumuştum. İlk yayınlandığı haliyle, siyasi ve ideolojik mesaj içermeyen, doğru ve dürüstçe çekilmiş bir fotoğraf gibiydi. Benim tanıdığım çevre köyler de "Bizim Köy"den çok farklı değildi.

O zaman nüfusumuzun % 75'i köylüydü. Bizim Köy'de, tek parti dönemi sonunda, ortalama Türk köyünün bugün akıl almaz olarak vasıflandırabileceğimiz fakirliği ve sefaleti sergileniyordu. Yıl kurak gittiğinde, köy halkının yalnızca, bazan arpa, çavdar, yulafın karıştırıldığı katıksız ekmeği de yetmiyordu. İnsanlar mutlak açlık tehdidiyle karşı karşıya idiler. Bu yüzden, yeni hasadın

öncesindeki bir kaç ay, çayırdı, merada ot toplayıp kaynatıp yemekle geçirilebiliyordu. Buna "Bizim Köy"de cacık toplama deniyordu.

Özellikle, ikinci dünya harbi yılları, Devletin köylünün mahsulünü götürü verim tahminlerini esas alarak toplaması ve bunun teknik esaslara uyulmaksızın yığıldığı yerlerde çürütülmesi yüzünden yaygın bir açlık dönemi olarak yaşanmıştı. Tek parti döneminin siyasi şartlarında insanların açlıklarını çevreye duyurmaları da mümkün değildi. Mesela bir Ordu valisinin köylerdeki açlığı valiliğe bildirdiği için kaymakamı görevden almasına benzer olayları herkes biliyordu. Halkın 1950 seçimleriyle gerçekleştirdiği demokratik devrim, en azından Türkiye'de aç kalanın bu durumunu duyurma, yardım dileme olanağını ortaya koydu. Demokratik usullere uyularak yapılan 1950 seçimleri Türkiye'de sanıldan çok daha fazla şeyi, olumlu yönde değiştirdi.

Bugün Türkiye'de siyasi tartışmaya katılanlara, mutlaka, ilk yayınlandığı şekliyle "Bizim Köy"ü bulup okumalarını tavsiye ederim. Bunu yaptıklarında belki de yeni düşüncelere ulaşacaklardır. Bizim Köy, tek parti döneminin sonucunda ulaşılan ekonomik gerçektir. Bizim Köy'ü şahsi hayat tecrübemi yansıtan önemli belgelerden birisi olarak daima hatırlarım.

Liberal Çizgide Hürriyet Partisi

Demokrat Parti, dünya siyasi konjonktürünün demokratikleşme hedefi bakımından olumsuzlaştığı bir dönemin iktidar olmuştur. Sovyetler Birliği ve oluşturduğu Demir Perde'nin askeri tehdidi, 1948'den itibaren artmış, bu batıda da, 1950'de NATO'ya ulaşan savunma bloku oluşturma çabalarına yön vermişti. İki kutuplu dünya dengesi ve "Soğuk Savaş" dönemi, 1950'de başlamış bulunuyordu. Artık dünyada 1945'in demokratikleşme hedefinin önüne, 1950'de komünist emperyalizme karşı korunma düşüncesi geçmişti. Dünya siyasi konjonktüründeki bu durum, Amerika'da, Mc Carthy'ci akımı geliştirdi.

Çok partili düzen tecrübesizliğinin yanında, bu siyasi tablosu da, 1954 seçimlerinden sonra D.P. iktidarının liberal demokrasi ilkelerine aykırı uygulamalara sapmasını kolaylaştırdı. D.P.'nin antidemokratik uygulamalarına

en şiddetli tepki, yine D.P. içinden ve bir bölüm kuru-
cudan "İsbat Hakkı" bayrağıyla geldi. Fevzi Lütüf Karaos-
manoğlu, Prof. Dr. Fethi Çelikbaş, Ekrem Alican, Prof.
Dr. Turan Güneş, Prof. Dr. E. Hayri Üstündağ, Prof. Dr.
Nihat Reşat Belger, İbrahim Öktem, Enver Adalan, Raif
Aybar, İrfan Aksu ve arkadaşlarının oluşturduğu, liberal
demokrasi ilkelerine bağlı, kurucular ve idealistler
grubu, önce parti içinde "19'lar" muhalefeti oluşturdu-
lar, sonra ayrılarak 1955'te "Hürriyet Partisi"ni kurdular.
Parti programı açıkça "liberal demokrat" ve 1946'ya
bağlı bir programdı.

Türk siyasi tarihinin bu tanınmış, saygın ve idealist
grubu, belki bir büyük siyasi yanlışlığı C.H.P. ve C.M.P.
ile "güç birliği" arayışlarıyla yaptılar. Gerçi, C.H.P.,
1950'de muhalefete geçmesiyle kardosunu yenilemiş ve
tamamen "liberal demokrat" çizgide bir muhalefeti be-
nimsemişti. Bu çizgideki C.H.P. muhalefeti, İsmet
Paşa'nın, ilhamını John Locke'dan aldığı kuşkusuz olan
ünlü "yarın eşkiyanın ne yapacağı belli olmaz" sözü ben-
zeri yönlendirmesiyle, 1960'a kadar sürdü. Ortanın so-
luna, sosyal demokrasiye transfer 1960'tan sonradır. De-
mokrat Parti'ye oy veren halk kitlesi içinde büyük
sempati ve itibara sahip olan bu kadronun C.H.P. ile
güç birliği düşüncesi, halkta ister istemez tek parti döne-
minin hatıralarını canlandırdı ve sempatinin oya dönüş-
mesini önledi. Hürriyet Partisi, yalnızca 1957 seçimleri-
ne katıldı, % 4 oy alabildi. Yalnızca Burdur'dan 4
milletvekili çıkarabildi. Aldıkları % 4 oyun azlığından
ümitsizliğe kapılan Hürriyet Parti'liler, ikinci büyük yan-
lışlığı 1958'de partiyi feshetmek suretiyle yaptılar. Kad-
ronun büyük bölümü, davet üzerine ve üst kademesin-
de görev verilerek C.H.P.'ye katıldı, bir kısmı bağımsız
kaldı. C.H.P.'ye katılanlar da tabiatıyla C.H.P.'ye yeni
bir hüviyet kazandıramadılar. Böylece Türkiye, bu idea-
list kadroyu, gerçekte 1946-1950 D.P. çizgi ve ruhunu
temsil edenleri siyasi alanda kaybetti. Sonradan 1961'de
Ekrem Alican'ın liderliğindeki Y.T.p. de bu kadroyu to-
parlıyamadı. Türkiye'nin büyük şanssızlığı kuşkusuz 27
Mayıs 1960'ta başlayan askeri müdahalelerdir. Ancak,
Hürriyet Partisi 1960 sonrasına varlığını korusaydı, as-
keri müdahalenin zararlarını hukuksuzluklarını asgariye
indirebilir, hatta 1961 seçimlerinde halktan en çok oyu
alan parti olurdu. Türkiye'nin Hürriyet partisi kadrosu-
nu kaybetmesi, gençliğimde üzülerek izlediğim bir süreç
olmuş ve şahsi anılarımda daima önemli yer almıştır.

Adalet Partisi Genel Merkezi'nin 1963'te Talan Edilmesi

Rahmetli babam, partiliği yalnızca 1946-50 arasında
yapmış, 1950 seçimleriyle görevinin tamamlandığı dü-
şüncesiyle siyaseti bırakmıştı. D.P. teşkilatı kısa sürede
1946'nın idealistlerinden 1950 sonrasının fırsatçıları
eline geçti. Samsun'da 1946'nın kurucu il başkanı Şefik
Avni Bey'le birlikte babam 1955'te D.P.'den istifa etti.
Esasen, 1954 seçimlerinden sonra D.P. de Türk halkına
kazandırdığı pek çok şeye karşın, 1946 ruhundan, libe-
ral-demokrat ilkelerden uzaklaşmaya başlamıştı. Bu se-
beple, ben de 27 Mayıs 1960 askeri müdahalesine üni-
versite öğrencisi olarak ve tarafsızlaşmış bir aile
ortamında ulaştım. Müdahale Türkiye'nin şanssızlığıydı.
Zira, en geç 1961'de seçim yapılacak, 1957 seçim sonuç-
ları doğrultusunda, büyük ihtimalle halk oyuyla iktidara
gelmiş olan D.P. ilkelerinden saptığı için, yine halk
oyuyla iktidardan düşmüş olacaktı. Bu suretle Türki-
ye'ye halkoyuyla gelip gitme geleneği yerleşecekti. Aske-
ri müdahale, anayasaya aykırı haksız ve kanunsuzdu.
Müdahaleciler Yassıda Mahkemesi gibi, haksızlıklarını
pekiştiren pek çok şeyi yaptılar. Menderes, Zorlu ve Po-
latkan'ı haksız astılar.

Askeri kadroların himaye ve desteğinde iktidarı halka
kaptırmak husumetini yaşatan "devletçi aydınlar" veya
"zinde kuvvetler" D.P.'ye oy vermiş halk kitlesine karşı
hukuk dışı, haksız tahkir ve psikolojik baskı kampanya-
sı başlattılar. D.P.'ye oy verenlere "düşükler, kuyruklar"
adlarını taktılar.

Adalet Partisi 1961'de, tahkir edilen, baskı altına alınan
D.P.'li kitleyi tekrar siyasi planda temsil etmek, haklarını
korumak amacıyla kuruldu. A.P. Samsun senatörü olan
rahmetli Ord. Prof. Dr. Ali Fuat Başgil'in Cumhurbaş-
kanlığı adaylığının tehditle önlenmesinden sonra, A.P.
de sürekli, fiili baskı altında tutuldu. O günün koşulları,
A.P.'yi zorunlu olarak "insan hak ve özgürlüklerini" sa-
vunan parti haline getirdi.

Ankara'da, 1963'te yedeksubaylık görevimi yaptığım
günlerde, Kızılay'da, sabah erken saatlerde, baştan aşağı
tahrip edilmiş bir binanın önünü çöpçülerin temizlediği-
ni gördüm. Sorduğumda binanın A.P. Genel Merkezi ol-
duğunu ve bir gün önce "zinde kuvvetler" tarafından ba-

sılıp, baştan aşağı tahrip edildiğini, içerdekilerin sopayla, taşla dövülüp yaralanarak dışarı atıldıklarını öğrendim.

A.P.'de halktan 1961 seçimlerinde % 35'ten fazla oy almıştı. Zinde kuvvetlerin, devletçi aydınların halkı temsil eden bir siyasi partiye, kendi düşüncelerine karşı olanlara ve halk iradesine böylesine tahammülsüzlüğü, bu tahammülsüzlüğün sonucu binanın harap hali, bende politikayla ilgilenme kararlılığı yarattı. Kısa süre sonra, Forum dergisinde yazılarım yayınlanmaya başladı. Askerliğim bittikten sonra 1967'de A.P.'ye üye oldum. Profesyonel particiliğe pek ısınmadım. Zaman ve imkân bulduğumda, liberal demokrat düşüncelerden sapmadan bugüne kadar yazdım.

Bu da unatamadığım kişisel gözlem veya anılarımdır.

Onu Biz Diktük, Biz İndirecektük

Samsun ve Havza'da 1970 öncesini A.P. teşkilatı ile ilişki içinde geçirdim. D.P.'den gelen teşkilat kadrosundan çok şey öğrendim. Uzun yıllar, muhtar, delege, kurul üyesi ve partiye hizmet eden üye olarak çalışanlar, politikanın müsbet manada gerçek okulunun siyasi partiler olduğunu anlamama imkân verdiler. A.P. Havza teşkilatında sözü geçenler arasında, D.P.'den itibaren politikaya kendisini vermiş bir muhtar vardı. Muhtar, 1968'den itibaren, Sayın Demirel'in genel başkanlığına karşı çıkan Havza'daki bir partili grubunun öncüsüydü. Aynı yönde düşünen, bütün Türkiye'de etkin ve Demokratik Partiler gibi A.P.'den ayrılmayı düşünmeyen bir A.P.'liler grubunun Havza'daki temsilcilerindendi. Amaçları, Sayın Demirel'in yerine, henüz tesbit edilmemiş bir başkasının genel başkan olmasıydı. İşimi Ankara'ya 1970 sonunda naklettim. Kısa süre sonra 12 Mart 1971 müdahalesiyle Sayın Demirel Başbakanlıktan uzaklaştırıldı. Havza'ya bir gittiğimde, A.P. ilçe başkanı arkadaşımın mağazasında otururken, Sayın Demirel muhalifi, A.P.'li muhtar geldi. Sordum: "Demirel'in genel başkanlığını istemiyordun. Ordu Demirel'i başbakanlıktan indirdi. Şimdi ne diyorsun?" Muhtarın cevabı, Türkiye'de demokrasiyi, lider diktatörlüğünü tartışan herkese çok açık bir ders gibiydi: Muhtar, Sayın Demirel'i kasederek: "Onu biz diktük. Biz indirecektük. Orduya ne oluyor? Bundan sonra Demirel'in peşinden beni hiçkimse ayıramaz."

Sayın Demirel, Sayın Ecevit ve diğerleri, mutlaka Türk politikasına hizmet ettiler. Ancak, bugün hâlâ Türkiye'yi yönlendirme konumunda olmaları, "Onu biz diktük, biz indirecektük. Orduya da ne oluyor? Bundan sonra beni Demirel'in peşinden kimse ayıramaz". düşüncesinin sonucudur.

Yirminci yüzyılın son çeyreğinde, dünya çok hızlı bir siyasi değişim süreci yaşıyor. Türkiye de çok değişti. Dünyayı çok daha iyi tanıyan, izleyen yeni kuşaklar yetiştirdi. Türk politikası, partileri, siyasi kadroları dünyanın da, Türkiye'nin de çok gerisinde kaldı. Seçimler, istikrarsızlığı artırıyor, umut vermiyor. Türkiye, siyasi alanını yenileyemediği için gereksiz şekilde zaman kaybediyor. Bu olumsuzluğun sorumlusu da, kuşkusuz vatanperverce duygu ve endişelerle, ancak gelenek icabı mutlaka "kurucu rasyonalist" dürtülerle yapılmış olan askeri müdahalelerdir. Askeri müdahaleler olmasaydı, Sayın Demirel'i, Sayın Ecevit'i ve diğerlerini demokratik usullerle "dikenler", yine demokratik usullerle çoktan "indirecekler", partiler içindeki demokratik süreç sürekli siyasi kadroları da, liderleri de yenileyecekti. Türkiye bugün, dünyanın "yeni çağdaşlık çizgisi"ne ve Türkiye'nin ihtiyacına çok daha uygun siyasi partilere, kadrolara, liderlere sahip olacak, liderler diktatörlüğü veya oligarşi doğmayacaktı. Muhtar'ın "Onu biz diktük, biz indirecektük. Orduya da ne oluyor? Beni bundan sonra Demirel'in peşinden kimse ayıramaz" sözü, politikayla ilgilenen, Türkiye'nin bu günkü durumundan şirayet eden herkese duyurmak istediğim şahsi anılarımdandır.

Türkiye'de İnsan ve Hakları

Bir yazımda, "dünyada resmi otorite karşısında Türk insanı kadar ezik, çaresiz insan kalmadı" cümlesini kullanmıştım. Bu cümle, dünyada gözleme olanağı bulduğum başka yerlerle yaptığım karşılaştırma sonucu vardığım kanaati ifade ediyordu. Türkiye'de insana, hayatına, kişiliğine, emeğine, yeteneğine, inancına, duygusuna, düşüncesine, mülküne, özgürlüğüne sağlığına v.s. değer verilmiyor.

Basit bir karşılaştırmalı örnek vereyim. Dolaştığım dönemde, Bulgaristan'ın ana karayolu ağının teknik standardı, Türkiye'de 1950'den sonra geliştirilen ana karayolu ağından daha düşüktü. Ancak Bulgaristan'da insan

hayat ve sağlığını ilgilendiren trafik işaret ve tedbirleri daima Türkiye'den çok daha dikkatle takip ediliyordu. Mesela bizde silinen yol çizgileri uzun süre öylece kaldığı halde, Bulgaristan'da çizgisi silinmiş yola rastlanmıyordu. Komünizmin en baskıcı örneğinin uygulandığı Bulgaristan veya Sovyetler Birliği'nde, insanların en azından bazı alanlarda Türk insanından daha cesur davrandıklarına rastladım.

On yıl kadar önce, Irak'ta Saddam rejiminde, 1930'lu yıllarda Türkiye'ye yerleşip Türk uyruğuna geçmiş bir ailenin mülklerinin Hille Belediyesi tarafından kamulaştırılmasıyla ilgili bir dosya avukatlık büroma getirildi. İncelediğimde, Saddam rejiminde dahi insanların mülkiyet haklarına ve genel olarak hukuka daha çok değer verildiğini öğrendim. Özel mülkiyetin olmadığı Sovyetler Birliği'nde Kuban baraj gölü altında kalan köyler halkının hatıralarına saygı dolayısıyla, uzun süre, insanlar tatmin edilene kadar su tutulmadığını o civardaki bir sohbetle öğrendim. Raporlarımı temin ettiğim, Hindistan'daki Narmada vadisi kamulaştırmaları da beni'imrendirmişti.

Suudi Arabistan'da çağdaş hukuk ilkelerine uyulmaksızın tesis edilen idam cezalarının kılıçla infazı, kuşkusuz insanlığın yüzkarasıdır. Ancak ben yine yıllar önce büroma gelen bir Erzincanlımın getirdiğı dosyadan başka şeyler de öğrendim. Bir Avrupa'lı müteahhidin işyerinde, iş kazasında ölen bir Türk işçisinin Türkiye'deki mirasçılarının hakları, Suudi resmi makamlarınca, Türkiye'de emsalini göremediğimiz bir titizlik ve düzeyde güvence altına alınmıştı. Biraz da şaşırarak imrendim.

Okurlarım, neden daima karşı olduğum komünist rejimlerden, geri olduğü sanılan Hindistan'dan Saddam ve Suudi rejimlerinden örnekler verdiğimi herhalde anlarlar. Biz, bu alanlarda batı demokrasilerinden henüz çok, çok uzaktayız. Çok farklı kategorilerdeyiz. Türkiye'de yüzyıllardan beri siyasi otorite, insanı insan yerine koymuyor. Demokratikleşme yolunda birkaç adım atıldığında, askeri müdahalelerle tekrar geleneksel, eski çizgiye çekiliyoruz.

Demokratikleşme, çağdaşlaşma şamatamıza rağmen, tarihten gelen düşünce biçimimiz, belki de şuuraltımız, insanı hayat hakkı dahil, hiçbir alanda insan olduğü

için, asli hak sahibi olarak görmemize imkân vermiyor. Batı siyasi düşüncesinin, uygarlığının ve demokrasisinin temeli olan "tabii hukuk" telakkisi hâlâ bize çok yabancı. Kafamıza yerleşmiş düşünceye göre, tek asli hak sahibi devlet. Herşey gibi insanlar da devlet patrimuanının unsurları. Batı'dan aldığımız hukuku da bu doğrultuda yorumlayıp uyguluyoruz. Bize göre insan, tek asli hak sahibi olan devletin müsaade ve müsamaha ettiğı nisbette yaşayabilir, sağlığını koruyabilir, düşünebilir, inanabilir, kişilik, onur sahibi olabilir. Devlet (veya kamu) menfaati gerektiriyorsa, bunlar sorgusuz, sualsiz insanın elinden alınabilir. Devlet patrimuanı içindeki insan da, gerekiyorsa *abusus, usus, fractus* kuralları uyarınca, tüketilebilir, kullanılabilir, semerelerinden yararlanılabilir. Böyle olduğü için devlet gerektiğinde "yargısız infaz" da uygulayabilir.

Bu yüzden mahkemelerimiz yalnızca çağdaş hukuk sistemlerinde pek az benzeri olan "devlete karşı işlenen suçları ciddiyetle takip ve tahkik eder, her davada önce devletin maddi çıkararını gözetir, "nefi hazine" yargının asıl amacıdır. Tevarüs ettiğimiz geleneğe göre, insan hakları, insanlar arasında adaletin tesisi teferruatıdır. Olsa da olur olmasa da.

Sanırım, bu "herşey devlet için" zihniyeti, Osmanlı'nın devşirme yönetimi geleneğinden geliyor. Bilindiğı gibi, daha İkinci Murat döneminde Osmanlı yönetimi, devşirme sınıfının eline geçmişti. Devşirme kapıkulları, padişahı da Kanuni'den itibaren kendi Yeniçeri Ocaklarının "bir numaralı neferi" haline getirdiler. Niyazi Berkes'e göre, devşirmeler "vatansız, milliyetsiz, ana-toplumsuz, başka yerde eşi görülmedik makina-adamlar" sınıfıydı. Bu sınıfın yönettiğı devletin padişahı tahta çıktığında evvela bütün kardeşlerini boğduruyordu. Pahişahın kardeşlerine de hayat hakkı tanımayan, makina-adamların elindeki devlet geleneğinin, tab'aya, diğer insanlara hiçbir hak tanımaması olağandır. Bu gelenek yüzünden, ondokuzuncu yüzyılın çağdaşlaşma zorunluluğunu kabul eden Osmanlıları, batıdan yalnızca Jakobenzimi aldılar. Bilindiğı gibi Jakobenzimin en büyük marifeti de sorgusuz sualsiz onbinlerce insanı giyotinle kesmeleriydi.

Ben, başka meslekdaşlarım pek üzerinde durmadıkları, hatta bir bakıma devletin insanların mülklerini kamu

yararı gerekçesiyle gasbetmesi geleneksel düşünce biçimimize pek de aykırı görülmediği için, Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları Beyannamesinden, Paris Şartı'na kadar temel insan hakları arasında yer verilmiş olan "mülkiyet hakkı" üzerinde durdum. Bu alanda Avrupa İnsan Hakları Komisyonuna Türkiye'den ilk başvuruları götürdüm ve ilk "kabul edilirlilik" kararlarımı aldım.

Türkiye'de "insanı insan yerine koymayan" ve tek asli hak sahibi olarak devleti gören, bu sebeple de Türk insanını dünyanın otorite karşısında en ezik, en çaresiz insanı haline getiren zihniyetin, mülkiyet hakkı alanında da teşhir edilmesine imkân veren "kabul edilirlilik kararları"ni kişisel tecrübelerim arasında ifade edebilirim.

Hukuk Devleti ve Milletlerarası Hukukçular Komisyonu

"Anayasal Devlet" modelinin yerleştiği son ikiyüzyıllık dönemde, modern, çağdaş devletin temel vasfının hukuk devleti olduğu kabul edilmiştir. Esasen devlet de bir hukuki vakiydir. Hukuk devleti temeli modern devletin meşruiyet şartıdır. Çağdaş hukukun ilkelerini benimseyen hukuk devletinde, demokratikleşmeyle, laiklikle, sosyallikle v.s. ulaşılmak istenen hedefler de, hukukun üstünlüğünün sağlanabilmesi nisbetinde gerçekleşir. Bu sebeple, doğru adı liberal demokrasi olan batı demokrasisi, örneğin Sartori gibi çağdaş, saygın teorisyenlerce "önce hukuk devleti sonra katılım" formülüyle tanımlanır.

John Locke'un üçyüzyıl öncesinden, sonraki çağları yönlendirmiş formülüne göre "devlet insan hak ve özgürlüklerini güvenceye almak için kurulur, bu amaçtan saparsa meşruiyetini yitirir". Bu formüle göre, devlet hem yargı denetimine tabi olacak, hem de insanların diğerlerininle sınırlı olan hak ve özgürlüklerini, saldırı ve ihlallerden koruyacaktır. Bu formül aynı zamanda hukuk devleti formülüdür.

Çağdaş anlayışa göre, şu veya bu tanım uyarınca demokratik sayılmayacak bir monarşi, şayet hukuk devleti ilkelere uyuyorsa meşru bir devlettir, uymuyorsa meşru devlet değildir. Bilinen tanıma göre "hukuku olmayan devlet, devlet gibi teşkilatlanmış eşkiyadır".

Hukuk devleti düşüncesinin dünyada halen en etkin biçimde uygulandığı yerler de İngiltere ve Amerika'dır. İngiltere, genelde yazılı olmayan hukuk ve anayasa sistemi, içtihat hukukuna dayandığı ve içtihat hukukunun oluşturduğu anayasa sistemini uyguladığı için, bu özelliği nedeniyle, temelde hukuk devletidir. Amerika ise, bağımsızlık beyannamesi ve anayasası ile baştan hukuk devleti olarak kurulmuş, 1803 tarihli Marbury ve Madison emsal yargı kararından itibaren, icranın, idarenin, parlamentonun bütün faaliyetini yargı denetimine tabi kılan bir sistemin dünyada öncülüğünü yapmış ve uygulamıştır. Bu sistemi, nedeniyle Amerika için, özellikle 1935'ten öncesi uygulama biçimiyle "Hakimler Diktatör-lüğü" tanımı da yapılabilmektedir.

Hukuk devleti düşüncesi, çok geniş idrakli, yetenekli, çok iyi yetişmiş hukuk tatbikatçılarının, hakim ve avukatların olduğu ülkelerde gerçekleştirilebilir. Bu modelde, hukuk tatbikatının temeli de hakimlik değil, avukatlıktır.

Bu yüzden, Amerikan başkanlarının büyük çoğunluğunun mesleği avukatlıktır. Roosevelt örneğinde olduğu gibi, üst düzey politikaya başlayabilmek için, geçim şartları zorunlu kılmasa da, bir süre avukatlık yapmak avantaj ve sistem mantığı içinde güvenilirlik sağlar.

Onyediyıl önceki bir yazımda da üstünde durduğum gibi, Türkiye'de, uzun süre, Hukuk Fakülteleri, başka yüksek okullara giremeyen gençlerin toplandığı bir depo olarak görülmüş, hukuk tatbikatçısının yetiştirilmesinde hiçbir özen gösterilmemiş, dünyayı tanıyıp öğrenmesine olanak verme yolunda hiçbir kapı açılmamıştır. Devlet, mühendisinden astsubayına, bütün başka meslek grupları için, Avrupa'da, Amerika'da eğitim olanakları sağlamış, bunu yalnızca hukuk tatbikatçılarından esirgemiştir. Oysa Türkiye'nin çağdaşlık iddiaları, evvela Avrupa'dan aktarılan kanunlarına dayandırılmıştır. Bu kanunlar, kaynak ülkelerle hiçbir ilişki kuramayan tatbikatçıların eline verilmiş, bu yüzden de, kaynak ülkelerdekinden çok farklı uygulanmıştır. Türkiye, halen, bu durumun henüz üzerinde durulmayan ancak incelendiğinde çok kolay anlaşılacak büyük sıkıntıları ve zararlarını yaşamaktadır. Bu yüzden Türkiye'de hukuk devleti ilkesi uygulanmamaktadır.

Bir yolum düştüğünde, dünyanın en saygın NGO'larından, Sayın Prof. Dr. Münici Kapani'nin Birleşmiş Milletler, UNESCO ve Avrupa Konseyi'nin resmen "DANIŞMAN STATÜSÜ" verdiklerini hatırlattığı "Uluslararası Hukukçular Komisyonu"nun Cenevre'deki merkezine uğramıştım. Uluslararası Hukukçular Komisyonu, dünyanın önde gelen hukuk tatbikatçıları üyeliğe kabul ediyordu. Üyeleri arasında, Kuveytli, Mısırlı ve başka Arap ülkelerinden, Kenya'dan ve diğer Afrika ülkelerinden tanınmış hukukçular vardı. Ziyaret ettiğim 1989 yılında, tek bir Türk üyesi yoktu. Bu durum, Türk hukuk tatbikatçısının dünyaya ne kadar kapalı ve çağdaş dünyadan ne kadar uzak bırakıldığının örneklerindendir.

Bu yüzden Türkiye'de, yargılama icranın herhangi bir görevi ile kıyaslanmakta, hakim tapu müdürü, bayındırlık müdürü, kaymakam, vali, karayolları bölge müdürü gibi, herhangi bir devlet memuru olarak görülmektedir. Kararlarının başına "Türk Milleti Adına" ibaresini de koyan ve koyması gereken sulh ve asliye hakimi sıradan bir devlet memuru olarak görüldüğü, kendisi de bu konumu benimsediği sürece Türkiye'de hukuk devleti ilkesi sahipsiz kalacaktır.

Gerek 1961, gerekse 1982 anayasalarında, Türkiye Cumhuriyeti'nin temel vasfı, yazılı anayasacılık geleneğine uygun şekilde "HUKUK DEVLETİ" olarak belirtilmiştir. Bu yazı yeterli değildir. Evvela Türk hukuk tatbikatçıları, hakim ve avukatları, ifa ettikleri görevin, milletvekilinden, genel müdürden, müsteşardan, bakan, komutandan, kaymakamdan, validen çok daha farklı ve önemli olduğunu idrak etmek ve kendilerini, psikolojileriyle, bilgileriyle, görgüleriyle yeniden donatmak zorundadırlar. Türkiye Cumhuriyeti de çağdaş devlet olma hedefini lafta bırakmayacak, bu hedefi samimi olarak benimseyecekse, hukuk tatbikatçıları, psikolojik, kültürel, mesleki donanımlarını geliştirmek, bunun için, mühendisten, subaydan, idareciden çok önce, hukuk tatbikatçısının eğitim, bilgi ve dünya görgüsü düzeyini artırmak, üstün konumunu hatırlatacak her türlü tedbiri almak, bu yoldaki masraflara çekinmeden, kısıntı düşünmeden katlanmak zorundadır.

Türk hakimleri ve avukatları, Milletlerarası Hukukçular Komisyonunda da kabul görece şekilde kendilerini ye-

nilemelidirler. Aksi halde, Türkiye hiçbir zaman hukuk devleti ilkelerini gerçekleştiremeyecek, çağdaşlaşamayacaktır. Bir batı dilini iyi bilmeyen, Türkiye dışına adım atmamış kadrolarla hukuk devleti, demokrasi v.s. olmaz. Bütün vatandaşlar şunu öğrenmelidir: Çağdaş uygarlık evvela hukuk ve yargı uygarlığıdır. Liberal demokrasi de herşeyden önce "Hukuk Devleti"dir. Avukat olarak otuzdört yıllık meslek hayatımı bu düşünce ve idealde yaşadım. Bunu da beni yönlendiren şahsi hayat tecrübem arasında ifade etmek gerekir.

Sonsöz

Okuyucular neden daha çok eski anılardan bahsettiğimi sorabilirler. Türkiye 12 Eylül 1980 askeri müdahalesiyle çok gerilere götürüldü. Bu sebeple ben de, bu yazıda gerilere gitmeyi uygun buldum. Yürürlükteki 1982 anayasası, son değişiklikleriyle de, insan hak ve özgürlükleri alanında 1924 anayasasından daha geride. Yazılı anayasacılık geleneğine de aykırı olarak, insan haklarını ve özgürlüklerini güvenceye almak için değil, kısıtlamak için yazılmış. Başta Siyasi Partiler Kanunu olmak üzere, 12 Eylül rejiminin diğer mevzuatı da aynı. Türkiye'de bir "Vitrin Demokrasisi" kurulduğunu, bunun Marksist-resmi ideolojiye bağlı olmak kaydıyla çok partiye izin veren bazı komünist diktatörlüklerinden pek farklı olmadığını, fiili iktidarın gizli, sorumsuz kuruluş ve güçlerin elinde bulunduğunu 1987'de yazmıştım.

Türkiye'de, 1960 öncesinde, anayasa kuruluşu olarak Millî Güvenlik Kurulu yoktu. Genel Kurmay Başkanı Millî Savunma Bakanı'na bağlıydı. Tek parti döneminden çok partiye geçilirken, iktidarın aklına, partileri "veto" eleğinden geçirilenlere kurdurmak, milletvekili adaylarını da veto eleğinden geçirmek gelmemişti. Tek parti döneminde "Türkçeden Başka Dillerle Yapılacak Yayınlar Hakkında Kanun" benzeri kanunlarla bazı diller yasaklanmamış, konuşana hapis cezaları tertiplenmemişti. Kısaca Türkiye, 1980'den sonra, bırakalım dünyadaki değişime uymayı, kendi geçmişinden de daha geriye götürüldü. Yalnızca rahmetli Özal, bazı alanlarda çağdaş düşünceyi uygulamaya çalıştı. Akıldışı kambiyo rejimini değiştirdi. Avrupa İnsan Hakları Komisyonu ve Divanı'na şahsi başvuru yolunu açtı. Dünyada komünizm bittikten sonra TCK 141 ve 142. maddeleri, şart

koşulduğu için de 163. madde değiştirilebildi. Özal'ın Cumhurbaşkanlığına seçilmesiyle çağdaşlığa doğru değişim durdu, hatta geriledi.

Dünyada gelişen teknolojinin kazandırdıkları var. Örneğin özel televizyonlar, buna bağlı olarak radyolar. Ancak, hatırlayalım ki, ilk özel televizyonumuz yurt dışından yayına başlamıştı. Bu ve benzeri bazı konularda

yapılan düzenlemeler, teknolojiye karşı çıkılmayacağı için, fiili durumun hukukileştirilmesinden başka şey değildir. Türkiye, gecikmeden, bir an önce çağdaş siyasi düşünceyi yakalamak, benimsemek zorundadır. Aksi halde boş yere zaman ve güç yitirir. Çağdaş siyasi düşüncenin temeli liberalizmdir. Ben de bu sebeple, ama siyaseti düşünmeye, yazmaya başladığım 32 yıl öncesinden bu yana liberalim.■